

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу Тешевої Лариси Василівни
на тему «Стратегічний потенціал інноваційного розвитку аграрного
сектора економіки», подану на здобуття наукового ступеня доктора
економічних наук, подану до спеціалізованої вченої ради Д 55.859.01 у
Сумському національному аграрному університеті на здобуття
наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 –
економіка та управління національним господарством

1. Актуальність теми дослідження.

Інноваційний розвиток виступає одним із найголовніших пріоритетів розвитку більшості країн світу. Впровадження інновацій дозволяє забезпечувати підвищення рівня ресурсозбереження, зменшення рівня забруднення довкілля, покращення рівня якості продукції тощо. Крім того налагоджений процес інноваційного розвитку формує потужний національний інтелектуальний капітал, сприяє поширенню знань, підвищуючи таким чином рівень інтелектуалізації праці та загальної освіченості населення. Включення до інноваційного розвитку всіх галузей народного господарства дозволяє отримувати синергетичний ефект їх взаємодії, який сприяє зростанню добробуту всієї нації.

В Україні спостерігаються негативні тенденції інноваційного розвитку, які проявляються у скороченні чисельності інноваційно активних підприємств: з 1462 одиниці у 2010 р. до 782 одиниці у 2019 р., зменшенні кількості впровадженої інноваційної продукції: 2148 од. у 2019 р. проти 3661 од. у 2014 р. Така ситуація властива промисловим підприємствам, що в цілому характеризує регресивний характер інноваційного розвитку.

В аграрному секторі інновації впроваджується переважно для активізації продуктивності рослинництва шляхом вдосконалення застосування добрив і засобів захисту рослин. Крім того, беручи до уваги їх вартість, вони реалізовується переважно крупними сільськогосподарськими товаровиробниками. Український аграрний сектор і досі залишається багатоукладним, представленим різними товаровиробниками. Найбільшою проблемою залишається залучення приватних домогосподарств до процесів інноваційного розвитку.

Потужний науковий потенціал, сформований в Україні, може бути ефективно трансформований в інноваційний, використання та нарощення якого сприятиме зростанню добробуту всього населення. Для реалізації цієї стратегії необхідно розробити та впровадити чисельні механізми та системи

управління інноваційним розвитком, враховуючи особливості конкретних галузей народного господарства, в рамках даного дослідження – аграрного сектору. Все зазначене підтверджує та доводить актуальність обраної теми дослідження.

2. Ступінь наукової розробленості проблеми.

Дисертаційна робота виконана в межах комплексної науково-дослідної роботи Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка згідно з темами «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.) та «Системи управління конкурентоспроможністю аграрної продукції в умовах глобалізації аграрних ринків» (номер державної реєстрації 0119U001387, 2019-2021 рр.), де автором представлено аналіз рівня фінансового забезпечення науково-технічної діяльності та інноваційного розвитку аграрного сектору України, запропоновано механізми активізації використання стратегічного потенціалу аграрного сектору економіки України, розроблено алгоритм обґрунтування портфелю агроінноваційних проектів, здійснено аналіз динаміки стратегічного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектору України.

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення та висновки дослідження Тешевої Лариси Василівни засновані на ґрунтовному аналізі підходів до систем та механізмів управління інноваційним розвитком аграрного сектору. Основні положення дисертації, які містять наукову новизну, ґрунтуються на результатах узагальнення сучасних фундаментальних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативно-правових актів України тощо.

У роботі дисертантом вдало поєднано традиційні і сучасні методи дослідження з використанням інструментів економіко-математичного моделювання, що підтверджує обґрунтованість та достовірність отриманих наукових положень, висновків і рекомендацій. Зокрема, використано наступні методи дослідження: морфологічного аналізу; діалектичного методу; факторного аналізу; теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу; експертного оцінювання; регресійного аналізу; інструментарію кіл Ейлера-Вена; методу формалізації; когнітивного та сценарного моделювання; аналізу тренду.

На позитивну оцінку заслуговує використання автором широкої інформаційно-фактологічної бази дослідження: законодавчих та нормативно-правових актів з питань інноваційної діяльності підприємств України, указів Президента України; звітно-аналітичної інформації Державної служби статистики України; даних Світового банку; аналітичних оглядів міжнародних рейтингових агенцій; первинної документації та інформації з офіційних інтернет-ресурсів підприємств. Використання програмного забезпечення STATISTICA 10, пакета «Аналіз даних» MS Excel підтверджує емпіричну обґрунтованість отриманих результатів дослідження при визначенні структури показників оцінювання рівня стратегічного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектору України, для виявлення впливу державних інститутів на рівень інноваційного розвитку аграрного сектору України, для встановлення залежності між обсягом фінансування витрат на проведення наукових досліджень у сфері сільськогосподарських наук і витрат закладів вищої освіти на впровадження наукової діяльності та валовою доданою вартістю у сільському господарстві, для прогнозування майбутньої динаміки фінансування основних напрямів науково-дослідних розробок у сфері сільськогосподарських наук.

4. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях.

Основні положення дисертаційної роботи Тешевої Лариси Василівни достатньо висвітлені в опублікованих за темою дисертації працях: 38 наукових праць (26 одноосібних) загальним обсягом 35,6 друк. арк., в тому числі: 1 одноосібна монографія, 1 монографія у співавторстві, 20 наукових статей у вітчизняних фахових виданнях з економічних наук, 5 статей у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 11 публікацій в інших виданнях.

Автореферат дисертаційної роботи відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України та повною мірою відображає її основні положення.

В опублікованих наукових працях розкривається сутність та зміст положень, задекларованих дисертантом як таких, що містять елементи наукової новизни. Характер видань і зміст опублікованих наукових праць відповідають вимогам МОН України щодо повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Слід відмітити, що дисертаційна робота відзначається логічністю, завершеністю, обґрунтованістю наукових положень та висновків. Вона містить достатню кількість рисунків і таблиць.

5. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Узагальнюючі основні висновки і результати дисертаційного дослідження, а також особистий внесок дисертанта у вирішення обраної наукової проблеми формування та реалізації стратегічного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектору економіки, можна зазначити, що наукову новизну становлять такі положення дослідження:

вперше:

- доведено, що аграрний сектор економіки відчуває на собі вплив глобальних тенденцій укорінення парадигми сталого розвитку, що робить вельми актуальним виділення у сфері взаємодії суб'єктів інноваційного простору інноваційної екосистеми, яка включила наступні контури: фінансової підтримки, інноваційної інфраструктури, влади, науково-освітній, виробничо-промисловий. Множину взаємозв'язків між контурами розглянуто в рамках концепції 4К - на засадах колаборації, коеволюції, ко-спеціалізації та ко-продуктивності. Зокрема, внутрішня будова контуру інноваційної інфраструктури представлена як система державно-приватного партнерства;

- побудовано модель впливу зовнішніх чинників на важелі інноваційного розвитку. В якості критеріїв (результатуючих індикаторів) обрано наступні показники: частка ринку інноваційної продукції аграрного сектору; частка продукції з високою доданою вартістю в обсязі експорту; кількість впроваджених технологічних, організаційно-управлінських, економічних і соціальних-екологічних агроінновацій; частка підприємств, які впроваджують агроінновації та частка продукції, створеної із використанням агроінновацій. Практичне значення запропонованого підходу до моделювання полягає в визначенні впливу запропонованих індикаторів на рівень інноваційності аграрного сектору шляхом визначення характеру впливу кожного чинника із виокремлених множин шляхом побудови когнітивної карти взаємозв'язків і розрахунку значення результуючих параметрів на основі сценарного моделювання;

- досліджено стратегічний потенціал інноваційного розвитку аграрного сектору економіки з позиції системної взаємодії таких елементів як цілі, важелі активізації інноваційного розвитку, мотиваційні механізми. На наш погляд, перспективним з науково-теоретичної точки зору є виділення в складі механізму активізації інноваційного розвитку аграрного сектору України процесної, суб'єктної, об'єктної складових. Мотиваційний механізм як джерело формування імпульсу інноваційної діяльності поєднує процеси розробки, впровадження, виробництва та споживання продуктів агроінновацій. Комплексний характер аналітичної роботи забезпечено на

основі використання висновків, що отримано в процесі позиціонування категорії «інноваційна екосистема»;

удосконалено:

- розуміння інноваційного розвитку в результаті його морфологічного аналізу у взаємозв'язку з поняттями «рух», «зміна» і «трансформація», а також комплексними категоріями інклюзивного та сталого розвитку. Інноваційний розвиток визнано необхідною передумовою досягнення системою параметрів інклюзивності та сталості на основі втілення в поточну діяльність суспільства нових ідей, винаходів і знань для покращення протікання процесів життєдіяльності окремої людини і людства в цілому;

- визначення факторів-детермінант процесу інноваційно-інвестиційного розвитку здійснено з залученням широкого спектру чинників різного рівня (наднаціонального, макроекономічного, мікроекономічного), що впливають на характер і темпи розвитку. При цьому розглядається керована еволюція в контексті впровадження науково-технічних розробок у виробництво;

- підхід до оцінки інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрного сектору економіки, що відрізняється включенням в якості базового критерію очікуваних результатів впровадження інновацій. Досягнення останнього передбачає посилення позицій в параметрах економічної безпеки суб'єкта господарювання шляхом формування стійких конкурентних переваг;

- модель взаємодії стану параметрів функціонування інститутів права і влади, декомпонованих на конкретні складові, виходячи з гіпотези про високий ступінь впливу державних інститутів на інноваційний розвиток аграрного сектору. Виділено сфери, що потребують регулюючих зусиль в напрямку переорієнтації характеру впливу інституційних елементів з гальмуючого на стимулюючий;

- багатоаспектність стратегічного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектору. Представлено його структуру через компоненти капіталу (фізичного, людського, інтелектуального, соціального), складові інституційної, інфраструктурної, науково-освітньої і кадрової сфер. Використання факторного аналізу методом головних компонент дозволило виявити групи чинників з високими кореляційними зв'язками, що стало основою розробки пропозицій підвищення ефективності нарощення та використання інноваційного потенціалу;

- ключове питання фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України отримало відповідь у запропонованих автором алгоритмах оцінювання динаміки фінансування фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок академічного та науково-освітнього секторів. Теорія стейкхолдерів у застосуванні до питань

фінансування інноваційних процесів дозволила акцентувати увагу на аспекті узгодженості дій і координації інтересів зацікавлених сторін. В результаті було доведено, що існуюча структура фінансування інноваційної діяльності в аграрному секторі не відповідає вимогам розвитку та вимагає переорієнтації з академічного та галузевого сектору на освітянський;

- декомпозиція процесу формування пулу агроінноваційних проектів виявила широку обізнаність автора у методах досліджень. Так, в алгоритм добору проектів в структуру портфелю включено: рангове оцінювання окремих проектів за кількісними та якісними параметрами ефектів і ризиків, узгодження оцінок з використанням методу нечітких множин, формування масиву характеристик обраних проектів;

дістали подальшого розвитку:

- розуміння агроінновацій. Їх мета сформульована на основі імплементації парадигмальних зсувів у філософії господарювання, іманентних стратегії сталого розвитку. Критерієм прогресивності змін визнано не лише кількісні параметри, а в більшому ступені якісні зміни у відносинах аграрного сектору з біосферою та техносферою. Джерелом змін виступають техніко-технологічні, науково-технічні, організаційно-управлінські, соціальні, екологічні та інфраструктурні вдосконалення, що отримали комерційне застосування;

- інституційна структура інноваційного розвитку. Інновації мають сенс лише у випадку підвищення ефективності функціонування компонент економічних систем різного рівня. В зазначеному розрізі актуальною є запропонована в роботі методика комплексної оцінки ефективності інновацій. Вона цікава не лише представленим переліком критеріїв виробничої, збутової та управлінської сфер, а й прописуванням процедури встановлення їх пріоритетності;

- методичне забезпечення комплексної оцінки ефективності інновацій, яке відрізняється поєднанням критеріїв потреби в інвестиційних ресурсах і масштабу очікуваних соціально-економічних ефектів з процедурою встановлення пріоритетності критеріїв оцінки ефективності впровадження інновацій, яке відрізняється включенням виробничої, збутової та управлінської сфер, що знаходяться в тісному взаємозв'язку і передбачають досягнення множини пов'язаних і збалансованих цілей шляхом реалізації системи узгоджених заходів;

- тлумачення понять «розвиток» та «економічний розвиток». Системи трансформаційного характеру розвиваються з домінування неформальних способів взаємодії, що забезпечують зв'язок між сформованим і бажаним станом інституційного середовища. Зростає роль суб'єктивної складової у

визначенні вектору, механізмів реалізації концептуальних цілей суспільного розвитку, що цілком слушно підкреслюється автором.

6. Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційної роботи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні та методичні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних методичних рекомендацій щодо впровадження положень формування і реалізації механізмів формування та реалізації стратегічного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектору економіки.

Науково-практичні положення дисертаційної роботи були використані при розробці заходів з впровадження і реалізації механізмів формування та реалізації стратегічного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектору економіки. На ТОВ «Агрофірма імені Гагаріна» Зміївського району Харківської області апробовано методи обґрунтування портфелів проектів агроінновацій (довідка про впровадження № 03-16 від 19.08.2019 р.). На ТОВ «Відродження» Харківського району Харківської області використано методичне забезпечення оцінювання ефективності впровадження інноваційних проектів і реалізовано мотиваційний механізм інноваційного розвитку (довідка про впровадження № 345 від 21.05.2019 р.). В діяльності Департаменту агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 01-07-08/165 від 12.04.2020 р.) використовуються рекомендації щодо формування інноваційної екосистеми розвитку аграрного сектору економіки.

Також теоретичні та методичні положення дисертаційної роботи використовувалися в навчальному процесі Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України (довідка № 02-368 від 02.04.2020 р.).

7. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи.

Даючи позитивну оцінку науковим здобуткам дисертанта, слід виокремити певні дискусійні положення, що мають місце в дисертаційній роботі:

1. В роботі представлені кола Ейлера-Вена, які ілюструють взаємозв'язок інноваційного, інституційного, інклюзивного, сталого розвитку та економічного зростання (стор. 93). В поясненні до них надано характеристики перетину цих сфер. Для кращого розуміння ролі інноваційного розвитку в забезпеченні сталого розвитку і інклюзивного варто

було більш ємно відобразити характер соціально-економічних процесів, властивих різним формам розвитку.

2. В рамках другого розділу автор наводить аналіз фінансування витрат на виконання наукових і науково-дослідних робіт за різними джерелами в Україні за 2014-2019 рр. (стор. 108). В подальшому аналізів в рамках п'ятого розділу досліджується питання фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України (п.п. 5.1). Варто було об'єднати ці результати в одному розділі роботи.

3. У другому розділі роботи автор наводить типи інновації та інноваційних рішень: виробничі, комерційно-збутові та управлінські (стор. 132). В п'ятому розділі автор пропонує методичний підхід до обґрунтування поло інноваційних проєктів, який формується із множини селекційно-генетичних, виробничих і техніко-технологічних, організаційно-економічних, соціально-екологічних і маркетингових агроінновацій. Як бачимо, має місце невідповідність типів агроінновацій, розглянутих в різних розділах. Було б доцільно представити єдиний набір типів інновації та інноваційних рішень в аграрному секторі як агроінновацій.

4. Не можна не відзначити запропоновану автором структуру інноваційної екосистеми (стор. 176), яка відрізняється складністю та обґрунтованістю її елементів і взаємозв'язків. В подальшому дослідженні наголошується, що впровадження окремих запропонованих методичних рекомендацій передбачається в рамках подібної екосистеми. Але для більш ґрунтовного розуміння можливостей її створення та ефективності функціонування варто було б у подальших підрозділах роботи здійснити аналітичне оцінювання можливості її формування та запуску.

5. В рамках підрозділу 3.3 автор наводить SWOT-аналіз типового підприємства аграрного сектору (стор. 189). Визначенні риси зовнішнього середовища варто було б співставити із чинниками, розглянутими в подальших розділах роботи, – у підрозділі 4.2 надано результати моделювання впливу зовнішнього середовища на інноваційний розвиток аграрного сектору. Крім того, SWOT-аналіз вимагає розробки та обґрунтування конкретних стратегій для досліджуваного об'єкту – цього бракує роботі.

6. Розроблене методичне забезпечення обґрунтування портфелю агроінноваційних проєктів, яке відрізняється алгоритмом формування пулу цих проєктів, варто охарактеризувати як сучасний і доцільний інструмент управління інноваційним розвитком (підрозділи 5.2 та 5.3). Але описаний підхід до його реалізації не вільний від окремих недоліків. Насамперед, однозначно незрозуміло, хто має виступати експертами при здійсненні якісного оцінювання ефектів і ризиків. Запропонована емпірична шкала

оцінювання ризику викликає певну дискусію щодо її спроможності застосування до всіх типів ризиків (стор. 306). Крім того, автор детально не наводить кількісні індикатори для визначення розміру екологічного та науково-технічного ефектів від впровадження розглянутих агроінновацій, хоча в роботі заявлено оцінювання кількісних параметрів ефектів від впровадження проектів агроінновацій.

Зауважимо, що визначені рекомендації та дискусійні положення не применшують високий науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного дисертантом дослідження.

8. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертація **Тешевої Л. В.** на тему **«Стратегічний потенціал інноваційного розвитку аграрного сектора економіки»**, подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством є самостійним, логічним, цілісним, завершеним науковим дослідженням у межах поставлених завдань. Представлені в роботі наукові положення та результати є авторським розв'язанням наукової проблеми формування та реалізації стратегічного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектора економіки.

Логіко-структурна побудова дисертації демонструє володіння автором методологією економічного дослідження, забезпечує доступність сприйняття викладеного матеріалу. Наукові результати дисертаційного дослідження доповідались на науково-практичних конференціях, опубліковані у наукових фахових виданнях, одноосібній монографії та у наукових періодичних виданнях інших держав з тематики дисертаційного дослідження. Всі положення, які винесено на захист, мають наукову новизну, їх рівень («вперше», «набули подальшого розвитку», «удосконалено») визначено коректно. Структура й обсяг роботи відповідають встановленим вимогам.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством і профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.859.01 у Сумському національному аграрному університеті.

Отже, дисертація Тешевої Л.В. «Стратегічний потенціал інноваційного розвитку аграрного сектора економіки» за змістом і оформленням **відповідає вимогам пп. 9, 10 та 12 «Порядку присудження наукових ступенів»**, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового

ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри
публічного управління та адміністрування
Сумського національного
аграрного університету
Міністерства освіти і науки України

Л. І. Калачевська

